

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความก้าวหน้าทางวิชาการตลอดจนพัฒนาการด้านคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีโทรคมนาคม ทำให้สารสนเทศในสาขาวิชาต่าง ๆ มีปริมาณเพิ่มขึ้นมากมาย และมีความหลากหลายทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหา ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงในการเก็บรวบรวมและให้บริการสารสนเทศแก่นิสิต นักศึกษา อาจารย์ นักวิจัย ตลอดจนบุคลากรของมหาวิทยาลัย จึงได้รับผลกระทบจากการเพิ่มขึ้นของสารสนเทศอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ นอกจากสภาวะดังกล่าวแล้ว ความต้องการและพฤติกรรมการใช้สารสนเทศที่เปลี่ยนไปของผู้ใช้ยังเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ห้องสมุด ต้องพยายามจัดหาทรัพยากรให้มีความครอบคลุมทั้งปริมาณและเนื้อหา เพื่อรองรับความต้องการของผู้ใช้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ปริมาณสารสนเทศที่เพิ่มขึ้นประกอบกับการประสบปัญหาทางด้านงบประมาณ ทำให้ห้องสมุดแต่ละแห่งไม่สามารถดำเนินการจัดหาทรัพยากรสารสนเทศและจัดบริการได้โดยลำพัง ดังนั้นเพื่อให้บริการของห้องสมุดมีประสิทธิภาพและสามารถตอบสนองความต้องการของผู้ใช้ได้อย่างสมบูรณ์ จึงเกิดความร่วมมือระหว่างห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการสารสนเทศขึ้น และมีการพัฒนาความร่วมมือมาสู่การรวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายในเวลาต่อมา โดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการดำเนินงานร่วมกันในการพัฒนาระบบห้องสมุดและเครือข่ายคอมพิวเตอร์เพื่อเชื่อมโยงห้องสมุดต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ซึ่งนับเป็นความร่วมมือที่ทันสมัยและมีความสำคัญ ในการที่จะอำนวยความสะดวกในการสืบค้นและแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกัน ตลอดจนการใช้ทรัพยากรร่วมกัน (มาลี เสียงไทย, 2541)

ในประเทศไทยห้องสมุดประเภทต่าง ๆ ได้มีความสนใจที่จะร่วมมือกันในลักษณะเครือข่าย โดยเฉพาะกลุ่มห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาซึ่งได้รวมกลุ่มและดำเนินกิจกรรมความร่วมมือกันในรูปเครือข่ายและมีพัฒนาการต่อเนื่องมาเป็นลำดับ กล่าวคือใน พ.ศ. 2529 ได้มีการจัดตั้งเครือข่ายห้องสมุดมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาคขึ้น ในชื่อว่าโครงการจัดตั้งข่ายงานห้องสมุดมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาค (PULINET) ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาคจำนวน 6 สถาบัน และได้รับการมอบหมายจากที่ประชุมอธิการบดีมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาคให้คิดรูปแบบโครงการความร่วมมือที่เหมาะสม โดยมุ่งเน้นการประหยัดงบประมาณ

และมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลกันอย่างรวดเร็วและคล่องตัว โดยมีสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัย เชียงใหม่เป็นผู้ริเริ่มและเป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งข่ายงาน ปัจจุบันมีสมาชิกทั้งสิ้น 13 สถาบัน (ข่ายงานห้องสมุดมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาค 2545) และได้ขยายการเชื่อมโยงออกไปยัง มหาวิทยาลัยอื่น ๆ ทั้งในและต่างประเทศ ต่อมาในปี พ.ศ. 2536 คณะรัฐมนตรีได้มีมติให้ จัดตั้งเครือข่ายห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาส่วนกลาง (THAILINET - M) ขึ้น โดยเครือข่าย ดังกล่าวเป็นความร่วมมือกันของห้องสมุดมหาวิทยาลัยส่วนกลางจำนวน 12 แห่ง กับสำนักงาน ปลัดทบวงมหาวิทยาลัยเพื่อพัฒนาห้องสมุดให้เป็นระบบอัตโนมัติ (Automated Library System) (มาลี เสียงไทย, 2541)

ในปี พ.ศ. 2538 ทบวงมหาวิทยาลัยได้เสนอต่อคณะรัฐมนตรีให้มีการจัดตั้งโครงการ เครือข่ายสารสนเทศเพื่อพัฒนาการศึกษา (UniNet) ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มและกระจาย โอกาสการเข้าใช้มวลความรู้ของทบวงมหาวิทยาลัยและแหล่งทรัพยากรอื่น เครือข่ายนี้มีสถาบัน อุดมศึกษาในสังกัดต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน รวมทั้งสถาบันและหน่วยงานราชการ ทั่วประเทศเข้าเป็นสมาชิก และได้จัดตั้งโครงการพัฒนาเครือข่ายระบบห้องสมุดในประเทศไทย (Thailand Library Integrated System : ThaiLIS) ขึ้นเพื่อดำเนินการเชื่อมโยงเครือข่ายห้องสมุด มหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาค(PULINET) กับเครือข่ายห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาส่วนกลาง (THAILINET - M) และสำนักงานปลัดทบวงมหาวิทยาลัยเข้าด้วยกันบนเครือข่าย UniNet เพื่อประโยชน์ในการขยายเครือข่ายห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาในสังกัดหน่วยงานอื่น ๆ และ ห้องสมุดประเภทอื่น ๆ ในอนาคต (ทบวงมหาวิทยาลัย, 2544)

โครงการพัฒนาเครือข่ายระบบห้องสมุดในประเทศไทย เป็นความร่วมมือระหว่าง สำนักงานปลัดทบวงมหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยในสังกัดทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค จำนวน 24 แห่ง สาเหตุที่มีการจัดตั้งโครงการพัฒนาเครือข่ายระบบห้องสมุดในประเทศไทยขึ้น เนื่องจากเครือข่ายห้องสมุดที่เกิดขึ้นในระยะแรกเป็นเพียงการยกระดับมาตรฐานของห้องสมุด มหาวิทยาลัยแต่ละแห่งให้เป็นห้องสมุดอัตโนมัติตามสากล และการเชื่อมโยงด้วยระบบสื่อสาร โทรคมนาคมเท่านั้น และแม้ว่าห้องสมุดแต่ละแห่งจะเป็นห้องสมุดอัตโนมัติตามมาตรฐานแล้วก็ตาม แต่ยังเป็นการทำงานแบบเอกเทศ (สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา, 2541) ดังนั้นโครงการ ดังกล่าวจึงมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริการสารสนเทศในระบบอัตโนมัติให้ สสนองความต้องการของผู้ใช้มากที่สุด มีความครบถ้วนและสะดวกต่อการเข้าถึงโดยการใช้ ทรัพยากรร่วมกันอย่างประหยัด และพัฒนาห้องสมุดมหาวิทยาลัยให้เป็นศูนย์กลางแห่ง

การเรียนรู้ โดยผู้ใช้งานสามารถสืบค้นข้อมูลสารนิเทศจากห้องสมุดได้อย่างรวดเร็วผ่านระบบเครือข่ายของห้องสมุดมหาวิทยาลัย

โครงการพัฒนาเครือข่ายระบบห้องสมุดในประเทศไทยมีโครงสร้างเครือข่ายแบบกระจาย (Distributed Network Structure) โดยทบวงมหาวิทยาลัยทำหน้าที่เป็นแม่ข่ายหลัก และมีมหาวิทยาลัยในแต่ละภูมิภาคทำหน้าที่เป็นสถานีย่อย ในการเชื่อมโยงห้องสมุดที่เป็นสมาชิกเข้ากับเครือข่าย (มนัสศิริ จันสุทธิราษฎร์, 2546) มีการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน 3 กิจกรรมหลัก คือ การบริการฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์เพื่อการใช้ทรัพยากรร่วมกันและจัดส่งเอกสารระหว่างห้องสมุดด้วยระบบอิเล็กทรอนิกส์ การสร้างฐานข้อมูลจัดเก็บเอกสารในรูปอิเล็กทรอนิกส์ และการสร้างฐานข้อมูลสหบรรณานุกรมห้องสมุดมหาวิทยาลัย โดยในส่วนของกิจกรรมการบริการฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์เพื่อการใช้ทรัพยากรร่วมกันและจัดส่งเอกสารระหว่างห้องสมุดด้วยระบบอิเล็กทรอนิกส์ โครงการดังกล่าวได้ดำเนินการบอกรับฐานข้อมูลร่วมกันดังนี้ คือ 1) Science Direct 2) IEEE/IEE Electronic Library (IEL) 3) Dissertations Abstracts Online 4) LexisNexis 5) ACM Digital Library และ 6) H.W. Wilson (คณะทำงานด้านพัฒนาฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์, 2547) โดยฐานข้อมูลดังกล่าวสามารถเข้าใช้ได้จากห้องสมุดต่าง ๆ ที่เป็นสมาชิก ซึ่งเป็นการอำนวยความสะดวกแก่ผู้ใช้ในการสืบค้นสารนิเทศได้จากกระยะไกล นอกจากนั้นยังเป็นการประหยัดงบประมาณและลดความซ้ำซ้อนในการจัดซื้อฐานข้อมูลอีกด้วย สำหรับการสร้างฐานข้อมูลจัดเก็บเอกสารในรูปอิเล็กทรอนิกส์ (Digital Collection) และการสร้างฐานข้อมูลสหบรรณานุกรมห้องสมุดมหาวิทยาลัย (Union Catalog) ปัจจุบันกิจกรรมดังกล่าวอยู่ในระหว่างการดำเนินการ

โครงการพัฒนาเครือข่ายระบบห้องสมุดในประเทศไทยจะประสบความสำเร็จได้ต้องอาศัยการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ และเนื่องจากเครือข่ายห้องสมุดค่อนข้างมีความซับซ้อน ดังนั้นปัจจัยที่เกี่ยวกับการจัดองค์การของเครือข่ายห้องสมุดจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาเครือข่ายห้องสมุด (Mishra, 2001) ขณะเดียวกันองค์ประกอบที่จำเป็นต่อความสำเร็จของเครือข่ายห้องสมุดก็มีหลายประการ ซึ่งความสำเร็จของโครงการพัฒนาเครือข่ายระบบห้องสมุดในประเทศไทยจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยความร่วมมือตลอดจนการวางแผน การดำเนินงานในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น บุคลากร การตกลงร่วมมือกันอย่างเป็นทางการ การประสานความร่วมมือในกลุ่มและระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ระเบียบ กฎเกณฑ์ และนโยบายที่กำหนดขึ้นเฉพาะมาตรฐานในการดำเนินงาน นอกจากนั้นในการดำเนินงานของโครงการพัฒนาเครือข่ายระบบ

ห้องสมุดในประเทศไทยต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลหลายกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำหรือผู้บริหารซึ่งจะเป็นผู้ริเริ่มที่จะชี้ให้เห็นความจำเป็นที่จะร่วมมือและแนะแนวทางปฏิบัติ ตลอดจนชี้ให้เห็นประโยชน์ที่สมาชิกจะได้รับจากเครือข่ายว่าสิ่งที่ได้รับจะคุ้มค่ากับการที่ห้องสมุดและองค์กรจะเข้าร่วมในเครือข่าย แม้ว่าบางครั้งจะเสียสิทธิบางอย่างไป (นงลักษณ์ ไม่น่ายกิจ, 2534) ดังนั้นความคิดเห็นของผู้บริหารห้องสมุดจึงมีความสำคัญยิ่งต่อการดำเนินงานของโครงการพัฒนาเครือข่ายระบบห้องสมุดในประเทศไทย ตลอดจนแนวทางการดำเนินงานในอนาคต จากความสำคัญและประโยชน์ที่ห้องสมุดจะได้รับจากการร่วมมือกันในรูปเครือข่าย ทำให้ผู้วิจัยต้องการจะศึกษาทัศนะของผู้บริหารห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาของรัฐต่อการดำเนินงานของโครงการพัฒนาเครือข่ายระบบห้องสมุดในประเทศไทยในด้านการจัดการ โครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี และกิจกรรมความร่วมมือ รวมถึงแนวทางการจัดการโครงการดังกล่าวให้ประสบความสำเร็จ ซึ่งผลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้จะทำให้ทราบถึงสภาพการดำเนินงานของเครือข่ายในปัจจุบัน ตลอดจนเสนอเป็นแนวทางการดำเนินงานของโครงการพัฒนาเครือข่ายระบบห้องสมุดในประเทศไทยในอนาคต เพื่อให้เครือข่ายดังกล่าวบรรลุวัตถุประสงค์ในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ที่แท้จริงต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อศึกษา

1. ทัศนะของผู้บริหารห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาของรัฐต่อการจัดการ โครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี และกิจกรรมความร่วมมือของโครงการพัฒนาเครือข่ายระบบห้องสมุดในประเทศไทย
2. แนวทางการจัดการโครงการพัฒนาเครือข่ายระบบห้องสมุดในประเทศไทยให้ประสบความสำเร็จ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สมมติฐานของการวิจัย

1. ผู้บริหารห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาของรัฐเห็นด้วยในระดับมากกับโครงสร้างเครือข่ายแบบรวมศูนย์ การบริหารโดยคณะกรรมการที่เป็นตัวแทนจากห้องสมุดที่เป็นสมาชิก และกิจกรรมการบริการฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์เพื่อการใช้ทรัพยากรร่วมกันและจัดส่งเอกสารระหว่างห้องสมุดด้วยระบบอิเล็กทรอนิกส์
2. ผู้บริหารห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาของรัฐเห็นด้วยในระดับมากกว่าโครงการพัฒนาเครือข่ายระบบห้องสมุดในประเทศไทยควรเป็นโครงการอิสระภายใต้การกำกับดูแลของทบวงมหาวิทยาลัย

ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

1. การบริหารโครงการพัฒนาเครือข่ายระบบห้องสมุดในประเทศไทย

1.1. การจัดการ

- รูปแบบเครือข่าย
- โครงสร้างเครือข่าย
- การวางแผน
- การกำหนดนโยบาย
- การบริหารงาน
- สถานภาพ
- บุคลากร
- วิธีติดต่อสื่อสารระหว่างห้องสมุดในเครือข่าย
- งบประมาณ
- สถานที่

1.2. โครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี

- ฮาร์ดแวร์
- ซอฟต์แวร์
- การเชื่อมโยงเครือข่าย

1.3. กิจกรรมความร่วมมือ

- การบริการฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์เพื่อการใช้ทรัพยากรร่วมกันและจัดส่งเอกสารระหว่างห้องสมุดด้วยระบบอิเล็กทรอนิกส์ การจัดหาทรัพยากรสารสนเทศ
- การสร้างฐานข้อมูลจัดเก็บเอกสารในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์
- การสร้างฐานข้อมูลสหบรรณานุกรมห้องสมุดมหาวิทยาลัย
- การจัดหาหนังสืออิเล็กทรอนิกส์
- การจัดหาฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์
- การกำหนดมาตรฐานในการลงรายการร่วมกัน
- การฝึกอบรม / การประชุมเชิงปฏิบัติการ
- การประชุมหรือสัมมนา

2. แนวทางการจัดการโครงการพัฒนาเครือข่ายระบบห้องสมุดในประเทศไทยให้ประสบความสำเร็จ

- 2.1. การจัดการ
- 2.2. โครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี
- 2.3. กิจกรรมความร่วมมือ

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ผู้บริหารห้องสมุดซึ่งดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ / หัวหน้าห้องสมุด หรือผู้แทนที่ได้รับมอบหมายของห้องสมุดที่เป็นสมาชิกของโครงการพัฒนาเครือข่ายระบบห้องสมุดในประเทศไทย 25 แห่ง จำนวน 25 คน ดังนี้

ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ จำนวน 21 แห่ง

1. สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
3. สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยมหิดล
4. สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
5. สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยรามคำแหง

6. สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร
7. สำนักบรรณสารสนเทศ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
8. สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร
9. สำนักหอสมุดกลาง สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ
10. สำนักหอสมุดกลาง สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
11. สำนักบรรณสารการพัฒนา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
12. สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยบูรพา
13. สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
14. กองห้องสมุด มหาวิทยาลัยแม่โจ้
15. สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยนเรศวร
16. สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
17. สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
18. สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
19. ฝ่ายหอสมุดจอห์น เอฟ. เคนเนดี สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
20. ฝ่ายหอสมุดคุณหญิงหลง อรรถกระวีสุนทร สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่
21. สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยทักษิณ

ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาในกำกับของรัฐ จำนวน 4 แห่ง

1. ศูนย์บรรณสารและสื่อการศึกษา มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
2. ศูนย์บรรณสารและสื่อการศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
3. สำนักหอสมุดและบรรณสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี
4. ศูนย์บรรณสารและสื่อการศึกษา มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากหนังสือ บทความ งานวิจัยและสิ่งพิมพ์ประเภทอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับเครือข่ายความร่วมมือระหว่างห้องสมุดในด้านต่าง ๆ
2. สร้างแบบสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3. ทดสอบความน่าเชื่อถือของเครื่องมือ โดยนำไปทดสอบกับกลุ่มประชากรที่มีลักษณะใกล้เคียงกับประชากรที่จะศึกษาจริง คือ ผู้บริหารห้องสมุดสถาบันราชภัฏ ซึ่งเป็นสมาชิกของเครือข่ายสำนักวิทยบริการ สถาบันราชภัฏ จำนวน 5 แห่ง รวมทั้งหมด 5 คน ได้แก่

- 1) สำนักวิทยบริการ สถาบันราชภัฏพระนคร
- 2) สำนักวิทยบริการ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต
- 3) สำนักวิทยบริการ สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา
- 4) สำนักวิทยบริการ สถาบันราชภัฏธนบุรี
- 5) สำนักวิทยบริการ สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

4. ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์เพื่อจัดทำแบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์

5. เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้บริหารห้องสมุดซึ่งดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ / หัวหน้าห้องสมุด หรือผู้แทนที่ได้รับมอบหมายของห้องสมุดที่เป็นสมาชิกของโครงการพัฒนาเครือข่ายระบบห้องสมุดในประเทศไทย จำนวน 25 คน โดยเดินทางไปสัมภาษณ์ด้วยตนเอง

6. รวบรวมแบบสัมภาษณ์ ทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อทดสอบสมมติฐานโดยใช้โปรแกรมสถิติสำเร็จรูปด้านสังคมศาสตร์สำหรับวินโดว (Statistical Packages for the Social Science : SPSS 10.00 สำหรับ Window) ด้วยการหาค่าความถี่ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

7. สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล

8. รายงานผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

เป็นแนวทางในการดำเนินงานและพัฒนาโครงการพัฒนาเครือข่ายระบบห้องสมุดในประเทศไทยให้สอดคล้องกับความต้องการของห้องสมุดที่เป็นสมาชิก เพื่อให้เครือข่ายดังกล่าวบรรลุวัตถุประสงค์ในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน